

А. О. Гайдабрус,
аспірант кафедри політології та філософії, ХарPI НАДУ при Президентові України

МЕРЕЖЕВА ПАРАДИГМА ДЕРЖАВИ ЯК ЧИННИК ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуті питання створення суб'єктних механізмів постіндустріальної трансформації українського суспільства, що забезпечують демократичний шлях переходу відносин державності у мережевий формат.

In the articles considered of question of creation of subject mechanisms of postindustrial transformation of Ukrainian society, that provide the democratic way of transition of relations of the state system in a network format.

*Ключові слова: мережева трансформація, мережева парадигма, демократизація держави.
Key words: network transformation, network paradigm, democratization of the state.*

ВСТУП (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ)

В умовах розповсюдження відносин влади на всі комунікативні ситуації соціального процесу мережеві моделі стають базовими форматами суб'єктних відносин. Мережева комунікація має підстави, що найбільш відповідають демократичним принципам постіндустріальної трансформації суспільства. Перш за все, це раціональність змісту комунікацій і багатоканальність взаємодії сторін, що припускають можливість суб'єктного вибору і реальність руху відносин. Мережева трансформація держави й комунікативних структур стає для українського суспільства найбільш актуальним питанням, оскільки це відповідає сутності сучасних шляхів розвитку європейської цивілізації і забезпечує чи не єдину можливість для нашої країни залучитись до загального світового процесу в якості його повноцінного учасника.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам мережевої трансформації суспільства, його інституцій і комунікативних структур присвячені роботи багатьох вітчизняних й закордонних дослідників: Аршинова В., Барда А., Бурдые П., Гриценка А., Земляной Л., Зондерквиста Я., Іванова В., Іноземцева В., Кастельса М., Моргунова Л., Сергеева В., Смоляна Г., Хайдеггера М., Черешкина Д. та ін. У цих роботах визначається сутність мереженого формату постіндустріального суспільства, комунікативні відносини, організаційні й інформаційні риси нової цивілізації, чинники трансформаційного процесу і його основні учасники: держава, гро-

мадянське суспільство, громадянин. У той же час вчені майже не приділили уваги соціально-комунікативним механізмам мережевої трансформації, суб'єктним ролям їх основних учасників як представників соціокультурних формацій, особливостям їх взаємодії в період постіндустріального переходу. Відсутність таких теоретичних уявлень значно ускладнює можливості суспільства брати свідому участь у процесах постіндустріальної трансформації і оптимізації демократичних механізмів сучасного соціального процесу, перш за все — у сутнісній реформі держави.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою цієї статті є формулювання інноваційних та інституціональних чинників мережевої трансформації сучасного демократичного суспільства.

РЕЗУЛЬТАТИ (ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ)

Мережеві перетворення суспільства були відмічені Кастельсом, який встановив зв'язок демократизації сучасних соціальних процесів (послаблення залежності людини від місця проживання, виду роботи, соціальних зв'язків) з новим типом соціальної ідентичності — мережевого індивідуалізму [3]. Вихід особи з системних співтовариств міняє її інституційний зміст. В умовах нових комунікативних можливостей індивідуальні запити визначають основу особистих потреб. Мережі стають просторовою структурою життєдіяльності — архітектурою соціуму.

Кожен учасник мережевих відносин виступає як персональна автономна мережа. Бурдьє в своїй технологічній концепції інформаційного суспільства пропонує комунікативне вирішення архітектури соціального простору у вигляді соціального поля. Поле створює єдиний інформаційний континуум. Мережа виступає інженерним засобом організації процесів, тобто базовим форматом комунікації. Подія в одному місці поля миттєво реструктурує ситуацію у іншому місці поля. Суспільство виявляється сукупністю індивідуальних позицій практичної поведінки, що вплетені в структуру соціальної практики (устроїв, класів, культур). Таким чином, за Бурдьє, соціальне поле — це мережа інформаційних каналів, якими учасники-комуніканти, що знаходяться в позиціях кореляції мережевих структур, намагаються впливати один на одного. При цьому учасник може управляти власною поведінкою, але не контролювати саму мережу.

Суспільство, в інтерпретаціях мережі, ставить в центр уваги соціальну комунікацію [1, с. 197]. Будь-яка соціальна форма — лише той або інший тип мережевої комунікації. Постіндустріальна віртуалізація пов'язана з розповсюдженням віртуальних машинних та організаційних технологій, у зв'язку з чим віртуалізація суспільства стала чинником соціальної трансформації [2, с. 13].

Трансформуються традиційні функції соціальних інститутів. Держава, бізнес, політика, соціальні відносини все більш "персоніфікуються", виявляють себе в образах публічних політиків, що ухвалюють відповідальні рішення. Політичні інститути (партії, об'єднання, блоки), що виникли в епоху індустріалізації, також схильні до віртуалізації.

Віртуалізація інститутів масової демократії — природний процес, що має місце у всіх країнах у період постіндустріалізації. Проте це не є свідомим регресом демократичних принципів, а наслідком віртуалізації всіх засад життєдіяльності суспільства: політики, бізнесу, науки, культури, споживання. Можливість прямої демократичної дії, що з'явилася в результаті розвитку мережі Інтернет, відміння необхідності публічних інституцій у зборі, аналізі і нагляді за соціальною інформацією [7]. Еволюційна трансформація суспільства — це зміна принципів, механізмів і форм комунікації.

Відповідно трансформуються правила гри. Але, головне — міняється співвідношення сил у суб'єктності соціального процесу. Творча індивідуальність, озброєна сучасними комунікативними технологіями, має можливість створювати реальності надособного порядку [6]. Це призводить до трансформації політичного процесу, зокрема принципів партійності, призначення і ролі громадської думки.

Інституціоналізація соціальних структур зміщується з інформаційного змісту на операційні принципи формування комунікативних мереж. Саме у цій сфері відбуваються процеси демократизації і виникнення нових віртуальних інститутів, зокрема інститутів держави і громадянського суспільства. Віртуалізація держави відбувається в умовах істотної трансформації соціального устрою, коли на місце традиційного суспільства власників, орієнтованих в умовах індустріального розвитку на капіталістичне примноження власності, прихо-

дить новий "нижчий клас" споживачів життєвих ресурсів (конс'юмеріат), для яких головною цінністю стає здатність споживання (стабільність, гарантії, доступність, асортимент благ, "якість життя"), тобто здатність споживання стає основним конституційним правом пересічного громадянина.

Держава для споживача — гарант і джерело прав. Всі відносини з нею споживач будує в цих двох площинах: отримання, а також розігрування установок споживання. Тому відносини влади пронизують усі правові сфери споживання. Ніяких нових демократичних механізмів, окрім символічно-традиційних (виборів, референдумів), українське суспільство поки не створило. Віртуалізація соціуму дає державі шанс для дійсного відновлення своєї владної ролі, проте для цього держава повинна змінити власний комунікативний формат. На наш погляд, це може бути саме мережевий формат.

Мережева трансформація держави можлива, бо джерелом будь-якої демократичної влади є народ. І народ, який зацікавлений в ефективному форматі соціальних комунікацій, здатний змінити існуючу модель влади. Такий процес вже півстоліття відбувається в демократичних державах Заходу. Це розподіл владних функцій не за ієрархічним, а територіальним, соціокультурним й галузевим принципом. Це вільний доступ до будь-якого публічного представника влади і можливість вибору громадянином оптимальних форматів своєї комунікації із владою. В той же час у світі спостерігається і протилежний процес — зростання ієрархічної складності мережевих форматів управління, що дозволяє існуючій владі переходити в мережевий стан і без власної соціальної трансформації (нетократичний процес) [2].

Кореляція двох процесів (демократичного і нетократичного) дає шанс переформатизації практично будь-якій державі. Рядовий користувач — опора мережі. Він — носій її відносин, що підтримує функціональну активність мережі в режимі споживання. Політичне життя суспільства, в сприйнятті користувача, зводиться до інституційного поліпшення соціальних, побутових комунікацій і цілком відповідає його споживчій мотивації. Тому мережевий формат держави сприймається користувачем суто як природний функціональний регламент мережі.

Мережева парадигма державної влади має подвійну цінність: як зручний формат самоорганізації доіндустріального устрою і як можливість ефективної взаємодії формацій у функціонуванні механізму балансу суб'єктів влади. У мережі відношення державності є самопродуктивними. Суб'єктність суспільства — це еволюційний стан його природного розвитку, а не зовнішній чинник управління. Державна влада — це реалізація правових відносин між членами суспільства, тобто правова підстава і правова форма комунікації. Поза правовими відносинами державної влади не існує. Держава як правовий зміст комунікативних фрагментів наділяє діалог сторін здатністю суб'єктного вибору. Тому держава виявляється джерелом соціальної реальності, правилами гри, а не силою, яка ці правила задає сторонам соціального діалогу [4].

Для того, щоб сторони грали за правилами, вони

повинні "привласнити" ці правила. Теперішній формат української держави не відповідає можливостям виникнення правових ситуацій, оскільки він є "чужим" для учасників соціальної комунікації. Та існуюча влада не володіє ні мотивацією, ані засобами, щоб переконати суспільство прийняти цей формат — "привласнити" державу.

Українській державі слід виявити, в чому вона повинна здійснюватися як комунікативна правова реальність суспільства, і докласти зусилля для запуску ефективних постіндустріальних моделей управління цією реальністю. У функціонуванні такої моделі втілюється владна дія держави. Мережева організація постіндустріального суспільства відбувається у всіх соціальних формаціях, через відповідну трансформацію комунікативного середовища соціуму. Тому саме мережевий формат держави фактично виявляється реальністю влади [5].

Невідповідність форматів реальної і офіційної державної влади в Україні наносить збиток її правовій природі, оскільки це заперечує раціональності й демократичності механізмів суспільної самоорганізації. Мережа як відкрита система влади структурує комунікативне середовище, інституціоналізує його правові підстави. Фактично мережа — це діюча демократична модель державної влади. Образ мережевої держави — відкритої демократичної системи — найбільш відповідає принципам постіндустріального суспільства. Реальність мережевої структури держави приймається і громадянським суспільством, яке, будучи форматом громадянської дії, виникає саме в умовах комунікації, а не політичного позиціонування.

Зрозуміло, мережевий формат держави міняє не тільки структури, але і зміст контактів, і організаційні принципи функціонування влади. Значно підвищується ступінь автономності владних осіб і структур, що різко знижує рівень адміністрування та вплив бюрократії. Принципи розділу влади стають адекватними принципам комунікації властей, що недосяжно в умовах централізації властей і домінуванні владних "вертикалей". Мережевий формат держави здатен охопити всю сферу соціальних відносин, забезпечивши їх правовими підставами. І саме мережевий формат держави створює можливість участі громадян в структуризації державної влади.

Мережева парадигма створює можливість сутнісного сприйняття механізму соціального управління. Комунікативний механізм — раціональний вид взаємодії двох формаційних процесів (еволюційній трансформації соціуму). Дія цього механізму здійснюється в результаті суб'єктно-рольової комунікації — взаємобігу і взаємоперетворення суб'єктних чинників управління.

Баланс суб'єктних чинників підтримується періодичністю обігу комунікативної моделі. Ситуація суб'єктного вибору створюється дією іншого суб'єкта. Це соціально-інерційний процес, що запускається опонентом. Кожен з комунікуючих суб'єктів реагує на ситуацію відповідно до своєї раціональної мотивації.

Діалог суб'єктів — покроковий обмін ситуаціями суб'єктного вибору. Зміст дії комунікативного механізму зводиться до підтримки балансу суб'єктних чинників,

оскільки кожна із сторін несе власні мотивації і соціокультурні підстави, державна влада втілює суб'єктність доіндустріальної формації. Для переходу до мережевого формату постіндустріального суспільства державі необхідно перебудувати власні важелі й технології. Зміняться також форми і процедури взаємодій держави з громадянським суспільством, які направлені на підтримку балансу властей.

Сутність правової діяльності держави зводиться до привласнення державою учасників відносин власності, а також інституціоналізації, інновації правових підстав власності. Сенс привласнення учасника державою полягає в залученні соціальних ресурсів до свого відтворювально-функціонального обороту. З моменту привласнення власність і її господар інтерпретуються тільки в значущості свого державного статусу, незалежно від їх натуральних якостей. Соціальна трансформація відносин власності означає зміну формули інтерпретації їх правового статусу — значущості і підлеглості. Підлеглість є відповідальністю сторін (держави і власника) один перед одним. Порядок і форми відповідальності регулюються законами держави, яка і є суб'єктом законодавчої (інституційною) діяльності. Таким чином, демократична держава підкоряється власним законам у правових відносинах з привласненим нею власником.

Власник є носієм власних відносин з державою, тобто втіленням системи функцій державного управління, що забезпечують реалізацію його правового статусу. У мережевому форматі держави привласнення власника відбувається в реаліях мережевого обороту відносин, тобто мережа привласнює користувача, наділяючи його змістом і статусом. Власністю в мережі є права: на формат операції, на доступ до інформації (право користування, розміщення, обміну, розпорядження), на контакти (адреси, форми, режим), на створення власної мережі (право розвитку і зміни статусу користувача), на розпорядження мережевими ресурсами (технологічними, сервісними, програмними й іншими). Проте у користувача немає прав на трансформацію мережі, на підміну її правил, на самовільну зміну свого статусу.

Мережа привласнює користувача шляхом регламентації правових відносин власності й споживання. В результаті мережі належить життєвий час споживача, його соціальна кар'єра, самоідентифікація, динаміка споживчих здібностей. Споживач реалізується в мережевих форматах держави, його спілкування обмежене мережевою комунікацією, його дії інтерпретовані суто в механізмах і моделях мережевих процесів. Постіндустріалізація як еволюційний процес втілює перехід соціальних формацій в свої мережеві формати: держави, корпорації, громадянського суспільства.

Споживання — комунікативний стан мережевої держави, тобто інституціоналізований соціально-інерційний процес. Держава як суб'єкт мережі стає джерелом права. Будь-яка комунікативна ситуація в мережі опиняється ситуацією правових відносин та будь-який користувач є в такій мережі носієм прав.

Інновація влади мережі — принципово протилежна дія. Суб'єкт трансформує мережу, знімаючи її структурні обмеження. Будь-яка ініціатива, що виводить за

межі інституційного алгоритму формування мережі, призводить до звільнення суб'єкта від її інституційної залежності. Суб'єкт є полем альтернатив соціальної реалізації, а його еволюційний рух є отриманням нових можливостей вибору. Суб'єктність — влада вибору. Вона реалізується в зміні правил структуризації мережі.

Дією суб'єкта є його звільнення від існуючої форми соціалізації і висунення власного варіанта. Така можливість інновації мережі суб'єктом виникає у форматі громадянського суспільства. Об'єкт інновації — соціально-інерційний процес. Суб'єктний вибір змінює траєкторію — структуру цього процесу.

Таким чином, в мережі втілюються два чинники влади: інституційний (у форматі держави, що привласнює споживача в його дії із структуризації правового поля) і інноваційний (у форматі громадянського суспільства, що звільнює суб'єкта в його виборі комунікативної моделі структуризації мережі). У віртуальному Інтернет-просторі ми спостерігаємо єдиний мережевий макропроцес, в якому присутні обидва чинники влади. Сучасне постіндустріальне суспільство знаходиться на шляху переходу своїх суб'єктів у мережевий формат. Проте така трансформація ще не знайшла можливостей комунікації соціальних формацій.

Мережевий суб'єкт знаходиться в центрі комунікації, оскільки він завжди реалізує тільки себе як носія принципу влади й індивідуальну реальність комунікативної ситуації. У відносинах влади немає нічого значущого, окрім справжнього моменту соціальних відносин. Будь-яка інституційна норма — це формат і логіка комунікації. Правова відповідність ситуації забезпечується законністю поведінки суб'єкта і легітимністю відносин влади. Комунікація зводиться до розігрування суб'єктами влади динаміки розвитку правової ситуації.

Мережева взаємодія інноваторів й інституціоналістів технологічно підпорядкована принципу підтримки балансу. Сторони лише формують і трансформують мережу, але не борються між собою. Інституціоналісти не можуть захистити власну мережу від інновації, оскільки інновація є спосіб користування мережею. А інноватори не можуть захистити власну мережу від інституціоналізації, оскільки інституціоналізація є засобом соціалізації мережі.

Взаємодія принципів інновації і інституціоналізації повинна відбуватися не на рівні спеціальних рішень центральних органів влади, а в діях користувачів мережі. Завдання постіндустріального демократичного суспільства — зробити діалог держави і громадянського суспільства реальним змістом мережевої комунікації. У цьому питанні не може бути універсального рішення, бо у кожній країні своя вихідна позиція і свій шлях в мережеве суспільство.

Державна влада є тому, що вона затребувана суспільством (його частиною — доіндустріальною формацією, народними масами власників, що потребують особливого джерела прав і гаранта верховенства прав над їх соціальними відносинами). Структури і механізми державної влади втілюють у своїй дії процес виникнення і забезпечення прав власників. Але відносини власності повинні бути адекватні комунікативним ре-

ліям сучасності.

Право повинно відповідати актуальним соціокультурним відносинам доіндустріальної формації і забезпечувати функціональні здібності споживача, тобто право власника на володіння споживаним. Це право соціалізує споживача і втілює у собі відносини влади. Мережевий формат комунікації задає особливі вимірювання і якості прав, відповідно і особливі форми влади у відносинах власності. Комунікативними підставами влади виявляються мережеві структури. Структури мережі є її інституціями. Влада існує в мережі як мережевий принцип соціалізації правових відносин власності. Мережа — відкрита системна модель держави. А відкритою системою є рівновага базових системних характеристик — функціонування, відтворення і еволюції "життєвих" процесів.

Механізм як принцип комунікативного балансу суб'єктів відносин державності втілює правила взаємодії. Предметом комунікації є громадянські права і свободи. Право — привласнення учасником суб'єктності мережі у споживанні її ресурсів, а свободою є відчуження учасником суб'єктності мережі у власному суб'єктному виборі.

Таким чином, відносини державності в мережі є самопродуктивними, оскільки структуризація мережі і інституціоналізація суб'єкта влади здійснюються в єдиній дії споживача. Державна влада — це реалізація правових відносин в комунікації між членами суспільства, тобто правова підстава і правова форма комунікації. Образ мережевої держави — відкритої демократичної системи — найбільш відповідає суб'єктивним принципам самоорганізації постіндустріального суспільства. Сутність правової діяльності держави зводиться до привласнення споживачів шляхом наділу їх і їх власності державно-правовим статусом і регламентами споживання.

Література:

1. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия Новая правящая элита и жизнь после капитализма. Стокгольмская школа экономики в СПб. — 2005. — 251 с.
 2. Иванов Д.В. Виртуализация общества. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2000, — 96 с.
 3. Кастельс М. Становление общества сетевых структур // Новая индустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л.Иноземцева. М.: Academia, С. 494 — 495.
 4. Кобринский Д. Игровая модель как метод осмысления политического пространства. http://netgorod.narod.ru/articls/Kobr_Polit_igra.htm
 5. Сурмін Ю.П. Проблема синтеза методологий розвитку України: <http://www.academy.gov.ua/ej1/txts/SURMIN-1.htm>
 6. Технологи и информационного общества -Интернет и современное общество: труды VII Всероссийской объединенной конференции. Санкт-Петербург, 10—12 ноября 2004 г. — СПб.: Изд-во Филологического ф-та СПб ГУ. — С. 215—218.
 7. Черешкин Д.С., Смолян Г.Л. Сетевая информационная революция // Информационные ресурсы России. — 1997. — № 4. — С.15—18.
- Стаття надійшла до редакції 09.03.2010 р.*